

Doc. dr. sc. Henrik-Riko Held¹
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Luka Orešković, stud. iur.²
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

PEREGRINI U RIMSKOM PRAVU I SUVREMENI MIGRANTI – POVIJESNA KONTEKSTUALIZACIJA AKTUALNE PROBLEMATIKE

UDK: 316.3 (37)
341.43 (4-6 EU)
DOI: 10.31141/zrpf.2021.58.140.611
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. 12. 2020.

U članku se analiziraju pravni položaj i postupna integracija peregrina u rimsko društvo u kontekstu aktualne problematike vezane za doseljavanje velikog broja migranata u EU. Analizirana je situacija neposredno prije donošenja tzv. *constitutio Antoniniana* 212. kojom su gotovo svi slobodni stanovnici države dobili rimsko građanstvo. Posebno se problematizira pravni položaj migranata i pitanje privlačnosti rimskog građanstva u različitim razdobljima. Predmet analize su i različiti načini stjecanja rimskog građanstva te posebno okolnosti navedene konstitucije. Općenito se razmatra rimska politika načelne inkluzivnosti prema strancima kao i njena ograničenja. Naposljetku je pravni položaj migranata u Europskoj uniji doveden u kontekst prethodne analize, te su obrađene potencijalno srodne okolnosti između situacije u rimskoj državi te u Uniji u pogledu aktualnih ili budućih politika vezano za pravni položaj stranaca.

Ključne riječi: *peregrini, rimsko građanstvo, rimsko pravo, migranti, EU*

1. UVOD

Rimsko građanstvo i pravni položaj različitih kategorija rimskog stanovništva zastupljene su teme u stranoj, a djelomično i u domaćoj literaturi.³ Međutim,

¹ Doc. dr. sc. Henrik-Riko Held, Trg Republike Hrvatske 14, e-mail:hheld@pravo.hr

² Luka Orešković, stud. iur., Trg Republike Hrvatske 14, e-mail: luka.oreskovic@student.pravo.hr

³ Kapitalno djelo o rimskom građanstvu i svim nadovezanim pitanjima jest Sherwin-White, 1973., gdje se mogu naći iscrpne upute na izvore i daljnju literaturu. Od recentnijih naslova v. Busetto i Cecchet, 2017., Kendall, 2013. i Mathisen, 2006. U domaćoj literaturi analizirala su se pojedina statusnopravna pitanja vezana za nacionalne lokalitete, v. u tom smislu Karlović, Milotić i Petrak, 2015.; Milotić i Petrak, 2012.

suvremeni fenomen masovnih migracija u zemlje Europske unije,⁴ uza sva pravna i opća društvena pitanja koja sa sobom nosi,⁵ na određeni način aktualizira srodnu problematiku koja je postojala i u rimskoj državi. Riječ je o pravnom položaju peregrina (stranaca), njihovoj postupnoj integraciji u rimsko društvo te težnji prema stjecanju rimskog građanstva, čega je svojevrsni vrhunac bila opća podjela rimskog građanstva gotovo svim slobodnim stanovnicima države 212. (poznata *constitutio Antoniniana*).⁶

Cilj rada jest detaljno analizirati okolnosti vezane za pravni položaj peregrina u rimskom pravu, njihovu postupnu integraciju i stjecanje rimskog građanstva u razdoblju neposredno prije opće dodjele građanstva svim slobodnim stanovnicima 212., a sve to u kontekstu suvremenih pravnih problema vezanih za migrante. Osim evidentne poveznice (stranci i njihov pravni položaj), postavlja se pitanje usporedivosti i ostalih povijesnih, društvenih, pravnih i političkih okolnosti u rimskom pravu, posebno glede integracije peregrina, odnosno stranaca, i stjecanja rimskog građanstva. Analiza može pomoći u rasvjetljavanju potencijalne usporedivosti sa suvremenom situacijom, uključujući aktualne ili buduće politike vezano za strance. Opća obrada migracija na globalnoj razini zahtijevala bi puno veći prostor, pa je uzet primjer migracija u EU otprilike u posljednjih 6 godina. Osim vremenske i tematske bliskosti, navedeni primjer može biti relevantan i zbog općih sličnosti sa situacijom u rimskom pravu, kao što su načelna privlačnost stjecanja građanstva, ekonomski i pravni razlozi doseljavanja, kompleksnost upravljačkih struktura te stanovita etnička, jezična, religijska itd. raznolikost.⁷ Osim toga, teme vezane za rimsku državu i rimsko pravo općenito imaju relevantnost u suvremenom europskom kontekstu zbog svoje povijesne i civilizacijske uloge. Rad bi temeljem navedene analize s jedne strane mogao biti doprinos potpunijem razumijevanju pojedinačnog i *en masse* stjecanja rimskog građanstva kao jednog od aspekata širenja rimskog

⁴ Time se misli na migrantska i izbjeglička kretanja stanovništva iz Sjeverne Afrike i Bliskog istoka prema zemljama EU-a, posebno intenzivnima u razdoblju cca 2014. – 2019., ali postojećima i prije i poslije tog razdoblja (<https://www.spiegel.de/international/europe/european-refugee-crisis-worsens-in-mediterranean-a-964304.html> (9. IX. 2020.); <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/06/eu-declares-migration-crisis-over-hits-out-fake-news-european-commission> (9. IX. 2020.); https://www.bbc.com/news/world-europe-51721356?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/cnx753je2q4t/europe-migrant-crisis&link_location=live-reporting-story (9. IX. 2020.)). Suvremene migracije i izbjeglištvo globalni su fenomen, ali zbog nužnosti tematskog sužavanja rada uzet je upravo navedeni primjer kao konceptualno najbliži.

⁵ Od recentnije međunarodne literature v. Wacker, Becker i Crepaz (Ur.), 2019.; Van Wolleghe, 2019.; Garcés-Mascerañas i Pennix (Ur.), 2016.; Cross, 2013.; Ireland, 2017. Ni u domaćoj literaturi nije izostao znanstveni interes za pravnu problematiku migracija (v. Barbić (Ur.), 2020.; Staničić, 2020.; Koprić, Lalić Novak i Vukojić Tomić (Ur.), 2019.; Derenčinović (Ur.), 2019.; Đanić Čeko i Held, 2019.).

⁶ Kao najrecentnija monografska analiza te konstitucije može se istaknuti Besson, 2020.

⁷ Iz sličnih razloga srodan pristup zauzeo je i nizozemski povjesničar Fik Meijer u eseju *Lekcije iz Rima – stranci u Rimskome Carstvu i u Europskoj uniji* (Meijer, 2012., posebno str. 73 sqq.). Međutim, u navedenom djelu paralele sa suvremenom situacijom povlače se vezano za priljev stranaca u kasnoj antici u razdoblju od 3. do 5. st. i katastrofalne posljedice za rimsku državu (*ibid.*, str. 72, 106), dok je vremenska granica predmetne analize *constitutio Antoniniana* 212. kao primjer finalizacije uspješne integracije peregrina u rimsko društvo.

prava i opće romanizacije u prvim stoljećima poslije Krista. S druge strane, mogao bi pružiti specifičnu povijesnu perspektivu na aktualnu problematiku migracija.

2. PEREGRINI KAO NE-GRADANI – GRAĐANSTVO KAO CILJ PEREGRINA U RIMSKOM PRAVU

2.1. Peregrini u rimskom pravu

Na početku valja napomenuti kako termin *peregrini* nije jedini koji se koristio za strance u rimskom pravu. Opći termin za strance u starijim razdobljima bio je *hostes* (Cic. Off. 1, 12, 37; Kaser, 1971., str. 35), a termin *peregrini* koristio se za one koji nisu bili u neprijateljskom odnosu s Rimljanima nego su imali sklopljen neki ugovor (npr. *amicitia*) s njima (Mousourakis, 2003., str. 23). Srodni termini *alienus* i *ignotus* ne upućuju nužno na stranca nego općenito na osobu čiji identitet nije poznat (Isayev, 2017., str. 142). Termin *peregrinus* s vremenom se uobičajio u općem značenju stranca, odnosno slobodne osobe u rimskoj državi koja nije rimski građanin (Girard, 1918., str. 113; Kaser, 1971., str. 281). Uz to, etimologija te riječi zapravo upućuje na kretanje i selidbu, odnosno migraciju (Vaas, 2008., str. 29) te bi se moglo reći kako je u tom smislu termin i koncept peregrina u rimskom pravu zapravo posebno poveziv s migrantima u suvremenom kontekstu. Sve u svemu, peregrini su bili stranci u rimskoj državi, a osim doseljavanja ili rimskim osvajanjem najčešći način za postajanje peregrinom bio je rođenjem od roditelja peregrina,⁸ dok je Rimljanin mogao postati peregrin ako je otišao u *exilium* što je bilo popraćeno i s takozvanom *aquae et ignis interdictio* u razdoblju Republike, odnosno deportacijom u doba Carstva (Girard, 1918., str. 113 sq.; Kaser, 1971., str. 281).

U najranijem razdoblju rimske države stranci nisu imali mogućnosti sudjelovanja u pravnom životu Rimljana. Jedan je od razloga najvjerojatnije to što je tada religija imala izuzetnu važnost te je isključenost peregrina iz rimskog pravnog života bila dijelom uvjetovana i njihovim drukčijim religijama (Soloman, 1844., str. 31 sq.; Andringa, 2007., str. 89). Smanjivanjem utjecaja religije na pravo, rimsko je pravo postajalo otvorenije prema peregrinima. Posebno bitan napredak postigao se uvođenjem posebne magistrature za peregrinsku sudbenost (*praetor peregrinus*) 242. pr. Kr. Taj pretor je počeo razvijati *ius gentium* kao neformalniji pravni sustav utemeljen na pravičnosti te otvoren ekonomskoj i pravnoj komunikaciji sa strancima (Horvat, 1943., str. 97 sq., 106; Kaser, 1967., str. 134 sq.; Mousourakis, 2003., str. 186).

No peregrinima i dalje u pravilu nisu bili dostupni instituti civilnog prava (*ius civile*), inače predviđeni za rimske građane (Kaser, 1971., str. 32 sq.). Oni su u načelu primjenjivali vlastito pravo, dok se u pravnim odnosima s Rimljanima (ili među samim peregrinima ako nije bilo primjenjivo njihovo pravo) primjenjivalo *ius*

⁸ *Lex Mincia* (oko 90. pr. Kr.) određivala je da dijete uvijek prati nepovoljniji, dakle peregrinski ili latinski status jednoga roditelja (Romac, 1983., str. 189).

gentium (Kaser, 1971., str. 281). U određenim područjima pravile su se iznimke, primjerice što se tiče *ius commercii* (prava sklapanja pravnih poslova) i *ius connubii* (prava sklapanja rimskog braka). Tako su pojedinim peregrinima ili peregrinskim zajednicama dodjeljivana prava sklapanja određenih pravnih poslova, odnosno ulaženja u *matrimonium iustum* (Kaser, 1971., str. 35 sq.).

Posebno je nepovoljan bio položaj peregrina u sudskom postupku. Oni, za razliku od građana, nisu imali *ius provocationis* kojim se mogla izbjeći kaznena nadležnost provincijalnog upravitelja (Jones, 1968., str. 54; Sherwin-White, 1973., str. 273; Balsdon, 1979., str. 93 sq.). Osim toga, za progon i kažnjavanje zločina protiv javnog reda koje su počinili robovi, peregrini i građani iz nižih slojeva bili su zaduženi *tresviri capitales*, niži magistrati izabrani u *comitia tributa* (Mousourakis, 2003., str. 224). Kazneni postupci vrlo su se rijetko ostavljali lokalnim organima, kao i važniji građanski postupci (Riggsby, 2010., str. 219). U nekim peregrinskim zajednicama lokalni su magistrati imali manji stupanj sudbenosti u svrhu održavanja mira u tim zajednicama. Ovu ovlast imali su magistrati u tzv. *civitates liberae* i *civitates foederatae*, odnosno gradovima i zajednicama koji su bili u savezu s Rimom (Sherwin-White, 1963., str. 75). Sudovi *civitates liberae* mogli su izreći tešku kaznu, barem peregrinima, i bez pozivanja rimskog upravitelja (Sherwin-White, 1963., str. 96). Čak i ako su peregrini mogli pokušati riješiti svoje sporove na vlastitim sudovima gdje se primjenjivalo njihovo lokalno pravo, to nije bilo moguće u prizivnom postupku, a usprkos primjeni materijalnih pravila lokalnog prava, postupak je bio reguliran rimskim pravilima (Riggsby, 2010., str. 220 sq.). Za vrijeme Augusta postojao je i poseban sustav porote u provincijama o kojem postoje informacije iz edikata iz Kirene. Tako su svi zločini osim najtežih bili ostavljeni peregrinskim lokalnim sudovima, dok je za najteže postojao sustav porote analogan onomu rimskoga postupka. Porota se po Augustovu nalogu sastojala i od Rimljana i od peregrina, ali nije poznato je li ovakav sustav postojao igdje drugdje osim u Aziji, te se nakon Augusta ne spominje (Sherwin-White, 1963., str. 15 sq.). Vjerojatno je to bio jedan od pokušaja da se u provincijama peregrinima osigura pravednije i objektivnije suđenje. Nešto povoljniji položaj peregrina pred sudovima mogao je biti ostvaren korištenjem fikcije rimskog građanstva „*si civis Romanus esset*” (Gai Inst. IV, 37).

Usprkos načelnoj obespravljenosti, peregrini su imali jedno važno pravo, takozvano *ius applicationis*, koje izrijeком spominje Ciceron (Cic. de Orat. 1, 77). Peregrin se po njemu morao staviti u položaj klijenta prema patronu Rimljaninu, a taj je odnos počivao isključivo na takozvanoj *fides* te zato nije imao striktno pravni karakter, ali je ipak predstavljao oblik pravne zaštite (Badian, 1958., str. 9 sqq.). Također, peregrinima (odnosno, cjelokupnim peregrinskim zajednicama) u načelu se dopuštala primjena vlastitog prava i vlastitih običaja u određenim područjima, kako se može vidjeti niže u tekstu. Peregrini su barem u jednom aspektu bili u privilegiranim položaju od rimskih građana. Naime, za razliku od peregrina koji su se ravnali po vlastitim djelomično autonomnim pravnim porecima, Rimljani su za određene uobičajene radnje, poput oslobađanja robova ili postavljanja tutora,

nekad morali tražiti dopuštenje pretora ili upravitelja provincije (Hassall, 2002., str. 692).

Specifična skupina s posebno nepovoljnim pravnim položajem bili su *peregrini dediticii*. Objašnjavajući *lex Aelia Sentia*, Augustov zakon koji uz *lex Fufia Caninia* regulira manumisije, poznati pravnik Gaj navodi kako oslobođenici koji su za vrijeme ropstva bili u najgorem položaju⁹ oslobođenjem postaju *peregrini dediticii* (Gai Inst. I, 13). Svrha ove mjere bila je da bivši robovi koji bi bili potencijalna opasnost za društvo ne bi mogli živjeti blizu Rima i postati građani (Duff, 1958., str. 53).¹⁰ Drugdje Gaj ističe izvorno značenje, navodeći kako su *dediticii* oni koji su se borili protiv Rima i koji su pružali otpor do samog kraja (Gai Inst. I, 14). Oni su bili najniža kategorija slobodnih stanovnika te nisu imali privilegij primjene vlastitog prava i sudbenosti, ali u stvarnosti ih je bilo jako malo (Duff, 1958., str. 74 sq.; Kaser, 1971., str. 282).¹¹

Posebno se postavlja pitanje položaja peregrinskih zajednica kao cjelina. U tom su smislu u razdoblju kasne Republike i ranog Carstva relevantni municipiji i provincije. Što se tiče municipija, u osnovi su to bile zajednice koje su zadržale svoju samoupravu nakon priključenja rimskoj državi, ali su im bile nametnute određene obveze, pa je tako *municeps* (stanovnik municipija), primjerice, bio podložan porezima i vojnoj službi (Mousourakis, 2003., str. 154 sq.). U svrhu uređivanja ustrojstva i organizacije municipija donosile su se *leges municipales*, a glavno područje koje su pokrivali bilo je javno pravo (Galsterer, 2006., str. 32 sqq.).¹² Bliskost odnosa između municipija i Rima s vremenom je rasla, ali konstantno jačanje rimske moći nužno je značilo smanjivanje njihove autonomije. U municipijima se s vremenom tako sve više primjenjivalo rimsko pravo, između ostalog i zato što je jedan od uspješnijih načina rješavanja sporova bio pred sudom rimskog upravitelja (Girdvainyte, 2014., str. 57).¹³ Što se tiče provincija, riječ je o administrativnom uređenju područja koja je Rim osvojio i koja su na određeni način zadržala vojnu upravu preko osobe upravitelja (Richardson, 1984., str. 48). Provincije su se većinom sastojale od gradova, odnosno državnica peregrina. Ovdje se ubrajaju *civitates liberae*, *civitates foederatae* i *civitates immunes* (Mousourakis, 2003., str. 262). Važna razlika između ovih zajednica te municipija i kolonija jest u tomu što su municipiji i kolonije za razliku od kolonija imali svojevrstne „ustave” kojima je bio uređen način upravljanja i organizacije te je provincijalno pravo bilo podložnije izmjenama (Hassall, 2002., str. 691; Girdvainyte, 2014., str. 57). Tako su municipiji imali nešto veći stupanj samostalnosti u pogledu primjene vlastitog prava.

⁹ Oni koji su bili u lancima, označeni, ispitivani mučenjem i na kraju osuđeni, određeni da se bore s ljudima ili životinjama te oni koji su bili u gladijatorskoj školi ili u javnom zatvoru.

¹⁰ Ako bi bivši robovi takvog statusa uspostavili prebivalište u okrugu od 100 milja od Rima, ponovno bi se vratili u ropstvo (Shumway, 1901., str. 651).

¹¹ Specifičnost dediticija bila bi nužnost primjene rimskoga prava. Međutim, Jones primjerice smatra da je rimsko pravo uvijek bilo jedino službeno pravo rimske države, a da je primjena peregrinskog prava rezultat tromosti primjene takvog pravila (Jones, 1968., str. 133 sqq.).

¹² Specifičan oblik, *municipium latinum*, bila je Andautonia (Šćitarjevo pored Zagreba, o tomu više u Karlović, Milotić i Petrak, 2015.; Karlović, 2006.).

¹³ Iscrpno o rimskom pravu u municipalnoj sudbenosti u Camodeca, 2006., str. 515 sqq.

Međutim, i u provincijama je postupno jačala primjena rimskog prava (Girdvainyte, 2014., str. 57 *sqq.*). Sve u svemu, položaj peregrina i peregrinskih zajednica nije bio nužno potpuno nepovoljan, čemu je potpomoglo i opće širenje rimskog prava reformiranog pod utjecajem *ius gentium*.

2.2. Odrednice (ne)privlačnosti rimskog građanstva

Usprkos tomu što se ne bi moglo reći da su peregrini bili potpuno obespravljani, jasno je kako je položaj građanina pružao puno više privilegija. Jedino su oni bili potpuno punopravni subjekti, nositelji tzv. *honores* i *iura* (Sherwin-White, 1973., str. 264 *sq.*). Građanstvo je bilo i svojevrstan prestiž. Jedan pokazatelj za to moglo bi biti korištenje latinskih imena među ne-građanima, iako su ona inače bila isključivo predviđena samo građanima (Balsdon, 1979., str. 155; Girdvainyte, 2014., str. 50).¹⁴ Krivotvorenje isprava i lažno predstavljanje građaninom bilo je kažnjivo još po *lex Cornelia de falsis* iz 81. pr. Kr. (Paul. Sent. 5, 25), ali navedena praksa morala je biti poprilično raširena da bi car Klaudije u prvom stoljeću izrijekom zabranio ne-Rimljanima korištenje rimskih imena (Balsdon, 1979., str. 155).¹⁵ Sve u svemu, nije začuđujuće kako je nastojanje za stjecanjem rimskog građanstva bilo gotovo konstantno prisutan fenomen, koje se po logici stvari povećavalo s rimskim osvajanjem novih teritorija i priljevom novog stanovništva, jačanjem i širenjem države, te je stoga bilo posebno snažno u razdoblju neposredno prije donošenja *constitutio Antoniniana* 212. (Besson, 2017., str. 199 *sqq.*; Kendall 2013.; Karlović, 2006., str. 68).

Privlačnost rimskog građanstva može se problematizirati s aspekta različitih tereta i ograničenja koji su išli zajedno sa svim prednostima koje ono inače nosi, kao što su različita *munera*, odnosno građanske obveze (Lécrivain, 1904., str. 2039). Među važnijima jedno je vrijeme bio *munus militare*, odnosno obveza vojne službe (Sherwin-White, 1973., str. 171 *sq.*), koji se s vremenom ipak prestao nužno povezivati s građanstvom (Sherwin-White, 1973., str. 266 *sq.*; Hassall, 2002., str. 695 *sq.*). Osim toga, *munera* nisu bile vezane samo za rimske građane jer su i peregrini u svojim zajednicama imali određene obveze (Sherwin-White, 1973., str. 300 *sq.*).

Porezna opterećenost može se istaknuti kao posebno relevantna problematika. Naime, iako je većina poreznih davanja bila nametnuta svim stanovnicima Carstva,

¹⁴ Peregrini koji bi dobili građanstvo temeljem vojne službe često bi uzeli ime vojskovođe pod kojim su služili, dok su oslobođenici uzimali ime svojeg bivšeg gospodara (Balsdon, 1979., str. 90 *sq.*). Učestalijom dodjelom građanstva masovnim podjelama koje je odobravao car uobičajilo se uzimati njegovo ime, iako primjerice Cassius Dio navodi kako je Klaudije tako olako dijelio građanstvo da se njegovo ime prestalo uzimati (Cass. Dio, Hist. Rom. 60, 17). Isto tako se Karakalino ime (Marcus Aurelius Antonius) nakon *constitutio Antoniniana* „proširilo kao osip” (Balsdon, 1979., str. 153).

¹⁵ U isto vrijeme Klaudije je onima koji su u oprostivoj bludnji (*error*) da su građani koristili rimska imena dodijelio rimsko građanstvo (Moatti, 2006., str. 121). Inače, korištenje latinskih imena može se smatrati dijelom šire prakse korištenja latinskog jezika kao signala prihvaćanja rimskih vrijednosti (Lomas, 1993., str. 172).

određeni porezi, kao što su *vicesima hereditatium* i *vicesima libertatis*, bili su teret isključivo rimskih građana.¹⁶ *Vicesima hereditatium* bio je porez uveden za vrijeme Augusta, a po njemu su rimski građani morali plaćati pet posto vrijednosti ostavine prilikom intestatnog i oporučnog nasljeđivanja. *Vicesima libertatis* je bio porez koji su plaćali vlasnici roba prilikom manumisije, također u cijeni od pet posto vrijednosti roba koji se oslobađa (Mousourakis, 2003., str. 266; Besson, 2020., str. 342 sqq.).

Naposljetku, postoji i fenomen teritorijalne vezanosti korištenja beneficija građanstva, pa bi se, barem što se tiče prvog i drugog stoljeća pr. Kr. i odnosa Rimljana s ostalim Italicima mogla problematizirati tadašnja privlačnost rimskog građanstva (Girdvainyte, str. 28 sqq.; iscrpno Mouritsen, 1998. i Kendall, 2013.). Rimsko građanstvo tada je još uvijek vezano za *ager Romanus*, te se moglo dobiti jedino uz odgovarajuće preseljenje. To je uza sve ostalo značilo i napuštanje svih privilegija dotadašnjega građanstva neke druge zajednice (Mouritsen, 1998., str. 90 sqq.). Ipak, privilegiji rimskog građanstva, posebno u pogledu pravnog položaja, i dalje su bili izuzetno privlačni, barem na individualnoj razini (Mouritsen, 1998., str. 94).

Zbog svega navedenog, rimsko građanstvo u cjelini bi se moglo načelno okarakterizirati kao cilj kojemu su peregrini težili. Činjenica da ono nije nužno bilo uvijek smatrano najpoželjnijim statusom mogla bi se objasniti time da Rim u ranijim razdobljima još uvijek nije bio velesila kakva će postati naknadno. Širenjem i jačanjem rimske države ujedno je rasla privlačnost pripadanja kategoriji građana i uživanju svih privilegija i počasti koje je ono pružalo. Stoga su se općenito obilato koristili različiti načini stjecanja rimskog građanstva, a svojevrstan vrhunac ovog procesa bila je *constitutio Antoniniana* 212.

2.3. Stjecanje rimskog građanstva i *constitutio Antoniniana* 212.

Općenito govoreći, širenjem rimske države povećavao se broj različitih kategorija stanovnika, uključujući i rimske građane. Razlog tomu nije bio (samo) prirodni priraštaj, odnosno rađanje djece od obaju roditelja rimskih građana, ili u raznim kombinacijama gdje jedan roditelj ima građanstvo a drugi samo *ius connubii* (Gai Inst., I, 65 sqq.; Kaser, 1971., str. 279 sq.; Whittuck, 1904., str. 71, 88; Zulueta, 1953., str. 32; Buckland, 1966., str. 96). Primjerice, u razdoblju dok je rimsko građanstvo bilo vezano uz doseljavanje u Rim, iako je taj grad bio izuzetno napučen za svoje vrijeme, zapravo je vrlo malen broj njegovih stanovnika bio izvorno rimski.¹⁷ Osim toga, postojale su opće dodjele građanstva cijelim zajednicama,

¹⁶ Općenito o oporezivanju u rimskoj državi u relevantnom razdoblju u Boek, 2008., str. 42 sqq.; Hopkins, 2008.

¹⁷ Brunt, analizirajući brojne izvore, daje procjene broja stanovništva od 240. pr. Kr. do 14. Smatra da je 240. pr. Kr. bilo oko 260.000 registriranih Rimljana, da bi se njihov broj 233. pr. Kr. povećao na 273.713. S obzirom na to da je početkom 1. st. pr. Kr. u Rimu živjelo više od pola milijuna ljudi, s određenom dozom sigurnosti moglo bi se reći kako su ne-Rimljani činili otprilike polovicu stanovništva (Brunt, 1971., str. 29 sqq.; Meijer, 2012., str. 27).

posebno u razdoblju širenja Rima po Apeninskom poluotoku u drugom i prvom stoljeću pr. Kr. koje su bile vezane za partikularnu politiku i interese rimske države u danom vremenu (Kendall, 2013.). S druge strane, postojale su i individualne dodjele po nekim zaslugama koje je vršila središnja vlast, izvorno preko skupštine ili plebiscitom, odnosno kasnije preko cara (Kaser, 1971., str. 32; Besson, 2020., str. 105 *sqq.*). Tako nisu bile rijetke situacije u kojima bi visokoobrazovani i zaslužni pojedinci, poput liječnika ili pravnika, dobivali rimsko građanstvo.¹⁸ Građanstvo se moglo steći i manumisijama, obnašanjem magistratura u municipijima, kao nagrada najzaslužnijima za progon službenika zbog korupcije (*repetundae*) i sl. (Girard, 1918., str. 117 *sqq.*; Kaser, 1971., str. 32, 279 *sq.*; Badian, 1954., str. 374 *sqq.*; Romac, 1983., str. 290).

Osim toga, kao posebno relevantan način može se istaknuti stjecanje građanstva preko vojne službe (*diplomata civitatis*). Obavljanje vojne službe 25 godina, odnosno manje u slučaju posebnih doprinosa (*ab virtutem*), peregrinu bi kao nagradu donijelo rimsko građanstvo (Karlović i Milotić, 2009., str. 44 *sq.*). Kao dokaz dobio bi se brončani diptih (*diploma civitatis*)¹⁹ s kratkom formulom o dodjeli građanstva vojniku i njegovim potomcima, a uobičajio se od cara Klaudija.²⁰ Tako su vojnici, uz one građane koji su dobili rimsko građanstvo na vlastiti zahtjev putem carskog reskripta, jedini imali neosporivi dokaz svojeg novodobivenog statusa.²¹

Valja napomenuti kako su u rimskoj državi bile raširene i određene koruptivne prakse vezane za stjecanje građanstva. Tako primjerice Ciceron optužuje Marka Antonija za brojna pokvarena djela, među kojima i sudjelovanje u procesima kupovine građanstva, odnosno stjecanja građanstva podmićivanjem službenika zaduženih za taj postupak pred carem (Cic. Phil. 3, 5, 10).²² Cassius Dio čak navodi kako je građanstvo za vrijeme Klaudija postalo toliko jeftino da se govorilo da se moglo dobiti za „komadiće razbijenog stakla” (Cass. Dio, Hist. Rom. 60, 17).

Bez obzira na stanovitu raznorodnost načina stjecanja rimskog građanstva, kao i sve okolnosti vezane za pojedine epizode njegova dodjeljivanja, *constitutio*

¹⁸ Peregrini liječnici ili profesori mogli su postati rimski građani temeljem svoje vještine (Suetonius, *Vita divi Julii*, 42). U literaturi se navodi kako je oko 25 % liječnika bilo peregrinskog podrijetla, ali upravo su oni uglavnom bili carski liječnici. Slično je bilo i kod pravne profesije, pa su neki od najpoznatijih pravnika, glasoviti *iurisconsulti* klasičnog razdoblja Gaj, Papinijan i Ulpijan bili podrijetlom stranci (Duff, 1958., str. 120).

¹⁹ V. Hassall, 2002., str. 695.

²⁰ Ova se forma nije koristila za obične građane koji bi dobili samo kopiju carskog naloga o dodjeli građanstva (Sherwin-White, 1973., str. 315). Nakon 140. građanstvo se više nije dodjeljivalo vojnikovo djeci rođenoj prije dodjele (Hassall, 2002., str. 696).

²¹ Djeca rimskih građana po Augustovim zakonima morala su po rođenju biti upisana u registre nakon čega bi dobila mali diptih kao potvrdu, no on je imao jako slabu dokaznu snagu (Balsdon, 1979., str. 96). Ciceron navodi kako su se u tim popisima mogli naći ne-Rimljani: *Sed quoniam census non ius civitatis confirmat, ac tantum modo indicat eum qui sit census [ita] se iam tum gessisse pro cive* (Cic. Arch. 11). Problem dokazivosti po svemu sudeći i nije bio toliko akutan, jer bi se rimsko društvo moglo okarakterizirati kao *société de l'interconnaissance*, odnosno društvo uzajamnih poznanstava na kojima se temeljila identifikacija (Moatti, 2006., str. 119 *sqq.*).

²² Claudius Lysias, poznat po tome što je uhitio sv. Pavla, hvalio se da je kupio rimsko građanstvo, a njegovo ime sugerira da ga je dobio za vrijeme cara Klaudija (Balsdon, 1979., str. 89).

Antoniniana 212. mogla bi se smatrati prijelomnim momentom vezano za opći proces širenja rimskog građanstva. Ona se pritom ne bi trebala smatrati finalnim činom integracije peregrina, s obzirom na to da je navedeni proces potrajao otprilike do Justinijanovog razdoblja (Besson, 2020., str. 301 *sq.*). Međutim, po svojem općem i načelnom sadržaju ona jest donijela statusni novitet koji se odnosio na izuzetno velik broj stanovnika. U pogledu okolnosti koje su prethodile njenom donošenju još od antičkih vremena se ističe nastojanje širenja poreza na nove obveznike (Cass. Dio, Hist. Rom. 78, 9), a sam čin karakterizirao se i kao manevar radi pridobivanja simpatija javnosti u osjetljivom političkom trenutku (Mousourakis, 2003., str. 266). Posljedice su bile raznorodne i dalekosežne (Besson, 2020., str. 279 *sqq.*). U svakom slučaju je i dalje posebno akutna ostala društvena podjela na *humiliores*, kojima su mnogi peregrini pripadali, i *honestiores*, odnosno bogatiji i povlašteniji sloj (Balsdon, 1979., str. 94). Ono što se zapravo dogodilo jest formalno priznanje rimskog građanstva velikom broju onih koji su mu težili, iako su do tada već postali integralan dio rimskog društva. Riječ *peregrini* tako nakon ove konstitucije dobiva značenje *barbari* (Mathisen, 2006., str. 1021). Posebno bi se moglo istaknuti kako je *constitutio Antoniniana* drastičnim širenjem građanstva dovela do romanizacije na razini bez presedana (Mousourakis, 2003., str. 266). Zahvaljujući njoj se u kontekstu stranaca (peregrina) u rimskom pravu može govoriti o njihovoj integraciji i daljnjem nadovezanom razvoju rimskog prava, a ne samo o problemu društvenog i pravnog položaja stranaca u odnosu na punopravne članove jedne političke zajednice.

2.4. Rimaska politika načelne tolerancije – njeni dosezi i ograničenja

Čak i kratak prikaz stjecanja građanstva u rimskoj državi ostavlja dojam načelne permisivnosti prema strancima i njihovoj integraciji u rimsko društvo. Tomu svjedoči, primjerice, i Ciceron koji strogo osuđuje bilo kakvo bezrazložno istjerivanje stranaca, odnosno peregrina, iz Rima (Cic. Off. 3, 11). Navedeno bi dijelom moglo biti posljedica rimske ekspanzivne politike, u kojoj se iz vlastitih interesa težilo integraciji i romanizaciji novih teritorija i novoga stanovništva (v. i Meijer, 2012., str. 22). Uostalom, kako je već napomenuto ranije, tako bi se i za donošenje *constitutio Antoniniana*, koja nedvojbeno jest značila poboljšanje pravnog položaja nebrojenim pojedincima, mogli naći sasvim praktični interesni razlozi porezne politike. No ako je suditi prema izvještajima iz razdoblja koje je prethodilo konstituciji iz 212., stav prema peregrinima nije bio jednoobrazan. S jedne strane su brojni pojedinci, od Gaja Grakha i Julija Cezara pa sve do careva Hadrijana i Klaudija, zagovarali otvoreno primanje peregrina u Rim, te su cijenili njihove vještine i znanja (Balsdon, 1979., str. 82). S druge strane postoje zapisi iz kojih se može iščitati svojevrsna netrpeljivost prema strancima (Meijer, 2012., str. 18 *sqq.*, 43 *sqq.*). Tako primjerice Juvenal u svojoj trećoj Satiri na jednom mjestu navodi (Iuv., Satvra III, 60-65):

„Moji sugrađani Rimljani, ne podnosim grad Grka; ali koliko je tog otpada uisitnu ahajskog porijekla? Sirijski se Oront već dugo izljuje u Tiber, noseći sa

sobom svoj jezik i morale i nenapete žice zajedno sa sviračima, a da ne govorim o njihovim tamburinima i djevojkama kojima vlasnici govore da nude svoje usluge na trkaćim stazama.”²³

Slično tomu, na drugom mjestu (Iuv., Satvra III, 81-85):

„Moram pobjeći od njih i njihove ljubičaste odjeće. Zar bi se naš prijatelj ovdje trebao potpisati prije mene kao svjedok ili se nasloniti prije mene na večeri? Onaj kojeg je u Rim donio vjetar, zajedno sa smokvama i šljivama? Zar ništa ne vrijedi to što sam ja, od najranijeg djetinjstva, udisao aventinski zrak, a hranila me sabinska bobica?”²⁴

Kao činjenica koja bi mogla upućivati na određene tendencije suprotstavljene općim integracijskim procesima može se istaknuti i grupiranje stranaca u zajednička naselja u samome gradu Rimu. Tako su Židovi u Rimu živjeli u četvrti Trastevere, Sirijci na Aventinu i Janicilumu, dok su Egipćani najvećim dijelom živjeli na Marsovom polju (Balsdon, 1979., str. 16).

Kompleksnost rimskog stava prema peregrinima možda se najbolje ogleda u općoj politici prema raznolikim peregrinskim religijama koje su postojale u rimskoj državi u predmetnom razdoblju. Glede religije također bi se moglo reći kako je rimsko društvo bilo načelno tolerantno. Službena religija bila je minimalno definirana, vrijedilo je nepisano pravilo kako se može slobodno prakticirati sve ono što nije izrijeком zabranjeno (Rüpke, 2016., str. 108) i općenito je društvo bilo načelno otvoreno za prihvaćanje novih kultova i oblika religioznosti (Ando, 2003., str. 197 *sq.*; Meijer, 2012., str. 51 *sqq.*). Međutim, izgleda da je postojala granica prihvatljivosti za određene religioznosti i religije koju su prelazili, primjerice, kult Bakha, manihejstvo, određene druidske religijske prakse te kao najpoznatiji primjer kršćanstvo (Evans, 2003., str. 309; Bauman, 1990.; North, 2003., str. 200 *sqq.*; Meijer, 2012., str. 52 *sq.*, 61; Held i Ostojić, 2019., str. 7 *sq.*). Po svemu sudeći, minimum koji je morao biti zadovoljen za prihvaćanje nekog novog oblika religioznosti bila je bezopasnost (u konceptualnom ali i praktičnom smislu) za ustaljeni državni i javni poredak (Held i Ostojić, 2019., str. 8, 15 *sqq.*). To bi se moglo okarakterizirati kao granica gotovo poslovične rimske religijske tolerantnosti. Na taj je način uspješno kombinirana tolerantnost i permisivnost prema stranom religijskom elementu u rimskom društvu s javnim interesima rimske države. Moguće je da je sličan proces postojao općenito vezano za peregrine u rimskom društvu. Oni su načelno prihvaćani, ali uz poštovanje određenog nužnog minimuma vezanog za javnu i državnu vlast, a sveudilj su pritisak i opća privlačnost dominantne rimske kulture ionako vršili konstantnu romanizaciju.

U svakom slučaju, u tijeku navedenih integracijskih procesa prije donošenja *constitutio Antoniniana*, osim religijskog i općeg društvenog pluralizma, činjenica snažnog priljeva peregrina nužno je značila i postojanje pravnog pluralizma. Drugim riječima, moglo bi se reći da su se usporedno s važenjem rimskog prava na određeni

²³ Prijevod prema Rudd, 1999., str. 16 *sq.*

²⁴ *Ibid.*, str. 17.

način priznavali i različiti peregrinski pravni poreci. Razlog tomu moglo bi biti rimsko shvaćanje po kojemu poseban autoritet pripada tradiciji, odnosno normama običajnog prava, što se moralo odnositi u određenoj mjeri i na peregrinske običaje (Alonso, 2013., str. 403; Schulz, 2003., str. 57 *sqq.*). Norme pripadne peregrinskim zajednicama u rimskoj državi mogle bi se okarakterizirati kao svojevrsni *soft-law*, čija je primjena ovisila prvenstveno o političkim i praktičkim obzirima rimske vlasti, te je proizlazila iz diskrecijskih ovlasti provincijalnih upravitelja i shvaćanja prava kao cjeline koja ne proizlazi isključivo iz zakonodavne djelatnosti (Alonso, 2013., 403 *sq.*).

U svakom slučaju su postojali praktični problemi vezani za personalnu primjenu prava, odnosno uporabu peregrinskih pravnih instituta. Primjerice, kada je neki stranac dobio građanstvo, to nije nužno značilo da su ga automatski dobili i članovi njegove obitelji (Balsdon, 1979., str. 91). To je iz perspektive rimskog prava prekidalo njihove pravne veze, ali i mogućnost korištenja peregrinskih instituta za rimskog građanina. Pritom se mora reći kako su Rimljani na određen način priznavali i neke peregrinske institute kad su se oni odnosili na Rimljane. Tako Karlović i Milotić ističu kako se u vojnim diplomama u formuli koja daje *ius connubii* samo prvoj ženi ona naziva terminom *uxor*. Kako taj termin inače označava zakonitu ženu, to bi značilo da je taj brak bio sklopljen po peregrinskom pravu a da su Rimljani toj okolnosti davali određenu pravnu težinu (Karlović i Milotić, 2016., str. 138). Osim toga, pluralizam se može primijetiti, primjerice, i kod više različitih stranih oblika vlasništva koji su postojali uz temeljni rimski oblik (Capogrossi Colognesi, 1996., str. 241).

Problematika pluralizma pravnih poredaka i instituta najbolje se očituje vezano za primjenu prava na sudovima. Upravitelji provincija, zajedno s pretorima, bili su vrhovni pravosudni magistrati na svojem teritoriju. Oni su, naravno, primjenjivali rimsko pravo, ali su ipak ostavljali stanovitu autonomiju lokalnim sudovima, baveći se uglavnom sporovima koji su bili shvaćeni kao ozbiljniji i važniji za rimsku vlast.²⁵ Stranac nije imao nikakav temelj da osigura primjenu pravila rimskog prava, te se upravitelj morao držati određenih pravila jedino ako je tako izričito naložio car (Sherwin-White, 1963., str. 14 *sq.*). Pritom je u sporu moglo biti primijenjeno lokalno materijalno pravo dok bi se postupak regulirao rimskim postupovnim pravilima (Riggsby, 2010., str. 220 *sq.*).

Dakle, kako se moglo vidjeti, Rimljani u određenoj mjeri jesu omogućavali peregrinima da se koriste svojim pravom. Carsko zakonodavstvo rijetko je vršilo direktan utjecaj na lokalna prava, te su postojale samo neke rjeđe iznimke (Taubenschlag, 1955., str. 41). Međutim, peregrini su se s druge strane ipak na neizravan način poticali na korištenje rimskog prava. Sporove među peregrinskim zajednicama često su arbitrirali upravo rimski građani. U tom međudjelovanju rimskog i peregrinskog prava neizbježna posljedica bio je uzajamni utjecaj. Tako se razvilo romanizirano peregrinsko pravo koje su upotrebljavali peregrini, a u manjoj

²⁵ Sherwin-White, 1963., str. 24 *sqq.*

mjeri i Rimljani, te helenizirano rimsko pravo koje je još uvijek bilo prerogativa rimskih građana (Taubenschlag, 1955., str. 51).

Donošenjem *constitutio Antoniniana* 212. rimsko pravo postalo je jedino službeno pravo Carstva, čime je proces romanizacije, moglo bi se reći, doživio svoju kulminaciju u formalnom smislu. Međutim, duboka ukorijenjenost običaja bila je nepremostiva prepreka njihovu naglom nestanku. Rimsko pravo nije priznavalo brojne peregrinske institute,²⁶ a oni nisu mogli samo tako nestati. Također, još uvijek je postojala kategorija stanovništva kojoj su pripadali *peregrini dediticii* i koji se nisu mogli služiti rimskim pravom, a u Carstvo su se u tom razdoblju u znatnom broju doseljavali i *barbari*, većinom Germani, kojima su Rimljani davali status peregrina, odnosno, kako je već napomenuto ranije, sada su se te dvije kategorije izjednačile. Oni su bili još manje integrirani u rimsko društvo nego što su bili peregrini općenito prije 212., a germansko je pravo bilo u znatnoj mjeri drukčije od peregrinskih prava mediteranskog prostora. U svakom slučaju, moglo bi se reći kako je prisutnost pravnog pluralizma, zajedno sa svim praktičnim izazovima koje je sa sobom donijela, bila jedna od glavnih karakteristika rimske države od postupnog uključivanja stranaca u svakodnevni život nadalje.

3. PRAVNI POLOŽAJ MIGRANATA U EU U KONTEKSTU PRETHODNE ANALIZE

Iako su danas cilj mnogih migranata po svemu sudeći određene bogatije zemlje Europske unije, ovdje je radi postizanja prikladnije paralele s prethodnom analizom uzet primjer građanstva Unije kao općenitijeg i sveobuhvatnijeg koncepta.²⁷ Ono se stječe posrednim putem, i to stjecanjem državljanstva neke od država članica. Pritom svaka država članica može postavljati svoje uvjete za dobivanje državljanstva i druge države im ne mogu osporavati te kriterije,²⁸ pa je područje stjecanja državljanstva i posredno građanstva EU-a zapravo u nadležnosti država članica. Primjera radi, u RH državljanstvo se može steći na četiri načina, i to podrijetlom, rođenjem na teritoriju RH, prirođenjem te po međunarodnim ugovorima.²⁹ Među državama članicama EU-a zapravo u ovom pogledu ne postoje neke veće razlike.³⁰ Građanstvo Europske unije koje se pritom usporedno stječe službeni je koncept reguliran Poveljom Unije o temeljnim pravima i Ugovorom o funkcioniranju EU-a. Čl. 20. st. 1. potonjeg

²⁶ Tako recimo *materna potestas*, odnosno majčina vlast nad obitelji (v. Taubenschlag, 1955., str. 149-157).

²⁷ Više o građanstvu Unije u Craig i Búrca, 2011., str. 819 *sqq.* i Solanke, 2015., str. 290 *sqq.*, oboje s iscrpnim uputama na daljnju literaturu te sudsku praksu.

²⁸ Ujedinjena Kraljevina pokušala je osporiti državljanstvo Republike Irske kćeri gospođe Chen, inače kineske državljanke, ali je Europski sud potvrdio da to ne smije činiti (C-200/02 *Zhu i Chen* [2004] ECLI:EU:C:2004:639).

²⁹ Zakon o hrvatskom državljanstvu, NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/2019, čl. 3.

³⁰ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625116/EPRS_BRI\(2018\)625116_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625116/EPRS_BRI(2018)625116_EN.pdf) (9. IX. 2020.).

dokumenta ustanovljuje ovaj koncept i određuje njegovu glavnu karakteristiku, po kojem on ne zamjenjuje nacionalno državljanstvo, nego postaje samo „dodatno” državljanstvo.³¹ Kako navodi Goldner-Lang, građanstvo Unije moglo bi se shvatiti kao pokušaj ukidanja, odnosno ignoriranja međudržavnih granica (Goldner-Lang, 2014., str. 307). U tom kontekstu može se naglasiti kako vezano za građanstvo EU-a postoji i svojevrstan osjećaj kulturološke pripadnosti.³²

Što se tiče pravnog položaja migranata kao stranaca, odnosno kao osoba koje nemaju građanstvo Unije, to je u načelnoj nadležnosti zakonodavstva država članica, dok su pojedina pitanja vezana za pravo EU-a uređena Direktivama.³³ U RH ovo je pitanje neposredno uređeno Zakonom o strancima u kojem su inkorporirane odgovarajuće Direktive Unije.³⁴ U pogledu specifičnih prava stranaca po tom zakonu, među najvažnijima svakako su pravo na privremeni boravak u svrhu srednjoškolskog obrazovanja (čl. 62), studiranja (čl. 63), a posebna prava imaju i stranci sezonski radnici (čl. 75.d). Na razini EU-a važan akt je i Direktiva 2004/38/EZ o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice.³⁵ U praksi Europskog suda upravo su se na ovaj akt najčešće pozivali strani državljani koji su bili u obiteljskom odnosu s građaninom EU-a.³⁶ Iako stranci nemaju položaj jednak državljanima članica, može se naglasiti kako će Europski sud barem poštovati ljudska prava zajamčena Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda³⁷ iako EU kao pravna osoba još uvijek nije njezina potpisnica.³⁸ Osim toga, jedno od važnijih prava u predmetnom kontekstu jest azil kao institut međunarodne zaštite osoba podvrgnutima određenim progonima koji je izuzetno relevantan u predmetnoj migrantskoj krizi.³⁹

³¹ Iscrpno o tom konceptu i njegovim pravnim dosezima i implikacijama u Craig i Búrca, 2011., str. 819 *sqq.*

³² Po rezultatima Eurobarometra za proljeće 2019. (objavljenima u kolovozu te godine) navodi se kako se 73 % državljana država članica smatra građanima Unije, što je povećanje od 2 % u odnosu na jesen 2018. U RH je 64 % ispitanika odgovorilo potvrdno na pitanje osjećaju li se kao građani Unije. Dostupno na <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2253> (9. IX. 2020.).

³³ Više o pravu Unije vezano za imigrante u Peers i Rogers (Ur.), 2006.; Craig i Búrca, 2011., str. 923 *sqq.*

³⁴ Zakon o strancima, NN 130/11, 74/13, 69/17, 46/18.

³⁵ Direktiva 2004/38/EZ (SL L 158, 30. IV. 2004., str. 77-123, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5, svezak 2, str. 42-55). Više u Craig i Búrca, 2011., str. 850 *sqq.*

³⁶ V. predmete C-370/90 *Singh* [1992] ECLI:EU:C:1992:296, C-34/09 *Ruiz Zambrano* [2011] ECLI:EU:C:2011:124, C-434/09 *McCarthy* [2011] ECLI:EU:C:2011:277 i C-82/16 *K. A.* [2018] ECLI:EU:C:2018:308.

³⁷ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

³⁸ Sud se u brojnim predmetima, ne nužno vezanima za strance, pozivao na Konvenciju. Čak je i od Francuske zahtijevao da prizna prava iz te Konvencije, iako ona nju još nije bila ni ratificirala (C-4/73 *Nold* [1974] ECLI:EU:C:1974:51). Više općenito o navedenoj problematici u Kosta, Skoutaris i Tzevelekos (Ur.), 2014.

³⁹ Ovo pravo u RH uređuje Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, NN 70/15, 127/17. Za više v. Lalić Novak, 2016.; Goldner-Lang, 2018.

U pogledu građanstva EU-a, svaki državljanin zemlje članice Unije ujedno je i građanin Europske unije. To znači da će se stjecanjem državljanstva steći određeni katalog prava vezan za neku državu članicu, ali građanstvo EU-a ima i vlastite privilegije. Tako građani Unije uživaju slobodu kretanja i nastanjivanja na području svih država članica, pasivno i aktivno biračko pravo za Europski parlament, pravo na diplomatsku i konzularnu zaštitu, pravo podnošenja peticija Europskom parlamentu i drugim institucijama na bilo kojem od službenih jezika EU-a, uključujući i odgovor na istom.⁴⁰ Naposljetku valja naglasiti kako pojedincu građanstvo Unije samo po sebi zapravo ne nameće nekakve posebne obveze, osim što dakako ono nužno podrazumijeva državljanstvo jedne od država članica kod koje stanovite obveze ipak postoje (Reich, 1998., str. 177; Craig i Búrca, 2011., str. 820).

Što se tiče potencijalne usporedivosti problematike pravnog položaja peregriina u rimskom pravu do 212. sa suvremenom migrantskom problematikom, postoje elementi kod kojih *prima facie* postoji podudarnost. U objema situacijama riječ je o strancima koji masovno pokušavaju ostvariti položaj punopravnih subjekata određene zajednice privlačan zbog brojnih društvenih i ekonomskih privilegija. Dublja analiza ukazala je na dodatne potencijalno srodne okolnosti. Peregrini u rimskom pravu nisu bili potpuno obespravljeni, već su imali određeni katalog prava koji im je omogućavao stanovito normalno funkcioniranje u rimskom društvu, slično kao što i danas stranci uživaju različita prava i mehanizme zaštite u Uniji. Međutim, onda kao i danas, građanstvo je kao jedini punopravni status svejedno izuzetno privlačno, te su se onda koristili, kao što se koriste i danas, različiti načini njegova stjecanja usprkos potencijalnim teretima i obvezama koje ono sa sobom nosi. Naposljetku, i u rimskom pravu i u suvremenom kontekstu mogu se primijetiti dvije različite tendencije, s jedne strane načelna politika inkluzivnosti prema strancima, ali također i određeni društveni i politički disonantni tonovi koji se protive imigracijama.⁴¹

Međutim, određene razlike između rimske i suvremene situacije su akutne. Na najosnovnijoj razini, iako određene podudarnosti postoje zbog etničke, jezične, religijske itd. različitosti te kompleksnosti upravnih i samoupravnih struktura u oba primjera, EU ipak nije pravno i politički srodna rimskoj državi. Vjerojatno se dijelom i zbog toga može problematizirati postoji li uopće posebna i jedinstvena integracijska politika EU-a vezana za migrante (Van Wolleghem, 2019., str. 187 *sqq.*; v. i Meijer, 2012., str. 11 *sq.*). Također, razlike u općim društvenim i političkim okolnostima nužno vode do upitne primjenjivosti rimskoga predloška. Tako se u prethodnoj analizi moglo vidjeti kako se rimsko širenje građanstva u dobrom dijelu odvijalo tako da se ono dodjeljivalo čitavim peregrinskim zajednicama odjednom nakon što

⁴⁰ Ugovor o funkcioniranju Europske unije (pročišćeni tekst) (SL C 202, 7. VI. 2016., str. 47-200), čl. 20 st. 2 i Povelja EU o temeljnim pravima (SL C 202, 7. VI. 2016., str. 389-405), čl. 39-46. Više o Povelji u Federico (Ur.), 2011.

⁴¹ Osim određenih političkih strujanja koja se mogu naći u mnogim državama članicama EU-a, kao skupina koja se službenom politikom posebno artikulirala u tom smislu ističe se tzv. Višegradaska četvorka, odnosno Poljska, Mađarska, Slovačka i Češka (<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/in-brussels-visegrad-four-reject-the-eus-migration-plan/> (9. IX. 2020.)).

su one određeno vrijeme provele pod rimskom vlašću. Pritom su s vremenom rimska kultura, rimsko pravo, religija, društvene vrijednosti itd. postajali sve više i više privlačni peregrinima. Kao jedan pokazatelj procesa privlačnosti dominantne rimske kulture navedeno je uzimanje latinskih imena, inače pridržano rimskim građanima, od strane peregrina. Dakle, moglo bi se reći kako se pritiskom dominantne rimske kulture s vremenom smanjivao ranije analizirani pravni pluralizam u odnosu između peregrinskih prava i općevažjećeg rimskog prava. S druge strane, u suvremenom kontekstu EU-a postoji gotovo potpuno suprotan proces. Primjerice, u zadnje se vrijeme postavlja pitanje važenja šerijatskog prava kao pravnog poretka vezanog za mnoge imigrante u europskim zemljama, pa i zemljama Unije.⁴² Za razliku od rimskog predloška kod kojeg se problem usporednog pravnog poretka s vremenom smanjivao, danas je to pitanje sve relevantnije i aktualnije kako vrijeme protječe i kako se povećavaju migrantske zajednice vezano za koje se ono javlja. Ako se uz to uzme primjer osobnih imena koji je dotaknut u kontekstu rimskog prava, izgleda da i u tom području danas postoji nešto drukčiji proces. Okolnosti su kompleksne i svakako se ovdje ne može ulaziti dublje u navedenu problematiku, ali izgleda da se prihvaćanje domaćih osobnih imena za djecu migranata u zemljama odredištima značajnije događa tek kad je već postignut određen stupanj integracije.⁴³ Drugim riječima, uzimanje imena ne odvija se nužno kao signal ili svojevrsna najava prihvaćanja društvenih vrijednosti zemlje odredišta, već je, barem dijelom, posljedica integracije koja se već dogodila.

4. ZAKLJUČAK

Sve u svemu, zbog svega navedenog izgleda kako se ne bi moglo zaključiti da bi rimske politike vezane za masovnu dodjelu građanstva gotovo svim peregrinima 212. mogle biti uzor u suvremenoj problematici vezanoj za pravni položaj migranata u EU. Tako nešto moglo bi biti uspješno u situaciji kad su integracija i inkulturacija već postignute na značajnijoj razini, tako da dobivanje građanstva predstavlja formalizaciju postojećeg faktičnog stanja, što se dogodilo u rimskom pravu. U tom smislu, ako analizirana situacija u rimskoj državi može biti relevantna, vjerojatnost i uspješnost takve potencijalne dodjele građanstva *en masse* kakva se dogodila tada ovisila bi o prethodnom postojanju privlačnosti i dominantnosti opće društvene i pravne kulture u zemljama odredištima migranata koje bi ubrzavale i pospješivale

⁴² V. Rezolucija 2253 (2019.) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe „*Sharia, the Cairo Declaration and the European Convention on Human Rights*” (<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25353>); presuda Europskog suda za ljudska prava *Molla Sali v. Greece (Application no. 20452/14)* od 19. prosinca 2018.; <https://www.economist.com/erasmus/2018/12/20/across-europe-the-practice-of-islamic-family-law-is-under-pressure> (9. IX. 2020.); Corlatean, 2019.; McGoldrick, 2019., 2013. i 2009.

⁴³ Tuppatt i Gerhards, 2020.; Gerhards i Tuppatt, 2018.; Gerhards i Hans, 2009.; Arai, Besancenot, Huynh i Skalli, 2009.

integraciju.^{44 45} Dakako, pitanje je koliko se u kontekstu EU-a uopće može govoriti o jedinstvenim okolnostima u tom smislu. Za početak, minimum bi mogla biti barem zaštita temeljnih ljudskih prava i sloboda, postojeća i unutar konteksta Unije, primjerice vezano za već ranije spomenutu Povelju EU-a o temeljnim pravima. Inzistiranje na poštovanju određenog nužnog minimuma ima svoj predložak u ranije analiziranom rimskom načelnom stavu tolerantnosti i inkluzivnosti prema peregrinima i peregrinskim religijama sve dok ne ugrožavaju javni poredak. Kako se moglo vidjeti, izgleda da je navedeni stav prihvaćen, primjerice, vezano za potencijalno važenje šerijatskog prava u nekim europskim zemljama u odnosu na Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Tako bi barem jedan aspekt rimske politike prema peregrinima mogao biti od pomoći u suvremenim izazovima vezanima za pravni položaj i integraciju stranaca u zemljama Europske unije.

LITERATURA

1. Alonso, J. L. (2013). „Customary Law and Legal Pluralism in the Roman Empire: The Status of peregrine law in Egypt“. *The Journal of Juristic Papyrology* 43 (posebno izdanje), str. 351-404.
2. Ando, C. (Ur.) (2003). *Roman Religion*. Edinburgh: EUP.
3. Andringa, W. Van (2007). „Religions and the Integration of Cities in the Empire in the Second Century AD: The Creation of a Common Religious Language“. U Rüpke, J. (Ur.). *A Companion to Roman Religion*. (83-95). Oxford: Blackwell.
4. Arai, M., Besancenot, D., Huynh, K. i Skalli, A. (2009). „Children’s first names and immigration background in France“. *HAL archives ouvertes* (<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00383090> (9. IX. 2020.)).
5. Badian, E. (1954). „Lex Acilia repentundarum“. *The American Journal of Philology* 75 (4), 374-384.
6. Badian, E. (1958). *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*. Oxford: Clarendon.
7. Balsdon, J. P. V. D. (1979). *Romans and Aliens*. London: Duckworth.
8. Barbić, J. (Ur.) (2020). *Izazovi migracija i integracije za javnu upravu*. Zagreb: HAZU.
9. Bauman, A. (1990). „The Suppression of the Bacchanals: Five Questions“. *Historia: Zeitschrift für alte Geschichte* 39 (3), 334-348.
10. Besson, A. (2017). „Fifty Years before the Antonine Constitution: Access to Roman Citizenship and Exclusive Rights“. U Busetto, A. i Cecchet, L. (Ur.). *Citizens in the Graeco-Roman World*. Leiden: Brill.

⁴⁴ V. u tom smislu i Meijer, 2012., str. 87 *sqq.*

⁴⁵ Za više o integraciji migranata u EU v. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey* iz 2017. (https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-eu-midis-ii-main-results_en.pdf (9. IX. 2020.)), a što se tiče RH *Challenges of Integrating Refugees into Croatian Society: Attitudes of Citizens and the Readiness of Local Communities* iz 2019. (<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Challenges%20of%20Integrating%20Refugees%20into%20Croatian%20Society.pdf> (9. IX. 2020.)).

11. Besson, A. (2020). *Constitutio Antoniniana*. Basel: Schwabe.
12. Boek, J. A. (Sander) (2008). *Taxation in the Later Roman Empire* (master thesis). Leiden: Leiden University.
13. Brunt, P. A. (1971). *Italian Manpower 225 B.C. - 14 A.D.* Oxford: Clarendon.
14. Buckland, W. W. (1966). *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*. Cambridge: CUP.
15. Busetto, A. i Cecchet, L. (Ur.). *Citizens in the Graeco-Roman World*. Leiden: Brill.
16. Camodeca, G. (2006). „La prassi giuridica municipale. Il problema dell’effettività del diritto romano“. U Capogrossi Colognesi, L. i Gabba E. (Ur.). *Gli Statuti Municipali*. (515-549). Pavia: IUSS.
17. Capogrossi Colognesi, L. (1996). *Peregrini and Slaves in the Roman Empire*. *Fundamina* 2, str. 236-248.
18. Corlataan, T. (2019). „The Incompatibility of the Sharia Law and the Cairo Declaration on Human Rights in Islam with the ECHR“. *RAIS Conference Proceedings* (<https://ssrn.com/abstract=3387907> (9. IX. 2020.)).
19. Craig, P. i Búrca, G. de (2011). *EU Law*. Oxford: OUP.
20. Cross, H. (2013). *Migrants, Borders and Global Capitalism*. New York: Routledge.
21. Derenčinović, D. (Ur.) (2019). *Hrestomatija radova HRZZ projekta „Multidisciplinarni klaster za istraživanje tranzicijskog kriminaliteta – trgovanje ljudima, korupcija i gospodarski kriminalitet“*. Zagreb: Pravni fakultet.
22. Duff, A. M. (1958). *Freedmen in the Early Roman Empire*. Cambridge: Heffer.
23. Đanić Čeko, A. i Held, M. (2019). „Judicial control of administrative acts and measures regarding unlawful residence of foreigners in Croatia in the European context“. U Duić, D. i Petrašević, T. (Ur.). *EU and Member States: Legal and Economic Issues*. (175-196). Osijek: Pravni fakultet.
24. Evans, J. A. S. (2003). „Roman Empire“. U Carson, T. i Cerrito, J. (Ur.). *New Catholic Encyclopedia, vol. 12*. (299-322). Detroit: Gale.
25. Federico, G. Di (Ur.) (2011). *The EU Charter of Fundamental Rights*. Dordrecht: Springer.
26. Galsterer, H. (2006). „Die römischen Stadtgesetze“. U Capogrossi Colognesi, L. i Gabba E. (Ur.). *Gli Statuti Municipali*. (31-56). Pavia: IUSS.
27. Garcés-Mascerañas, B. i Pennix, R. (Ur.) (2016). *Integration Processes and Policies in Europe*. Cham: Springer.
28. Gerhards, J. i Hans, S. (2009). „From Hasan to Herbert: Name-Giving Patterns of Immigrant Parents between Acculturation and Ethnic Maintenance“. *American Journal of Sociology* 114 (4), 1102-1128.
29. Gerhards, J. i Tuppatt, J. (2018). „‘Boundary maintenance’ oder ‘boundary crossing’?“ Symbolische Grenzarbeit bei der Vornamenvergabe bei Migrantinnen. *SFB 1171 Affective Societies – Working Paper 2/18* (https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/22447/SFB-WorkingPaper-2-18-Gerhards-Tuppatt_fin-3.pdf (9. IX. 2020.))
30. Girard, P. F. (1918). *Manuel élémentaire de droit romain*. Paris: Rousseau.

31. Girdvainyte, L. (2014). *Roman Law, Roman Citizenship, Roman Identity?* (master thesis). Leiden: Leiden University.
32. Goldner-Lang, I. (2014). „The Reach of EU Citizenship Rights for “Static” EU Citizens: Time to Move On?“. U Dourado, A. P. (Ur.). *Movement of Persons and Tax Mobility in the European Union*. (307-328). Lisbon: IBFD.
33. Goldner-Lang, I. (2018). „Croatia and EU Asylum Law: Playing on the Sidelines or at the Centre of Events?“. U Stoyanova, V. i Karageorgiou, E. (Ur.). *The New Asylum and Transit Countries in Europe During and in the Aftermath of the 2015/2016 Crisis*. (93-112). Leiden: Brill.
34. Hassall, M. (2002). „Romans and non-Romans“. U Wachter J. (ur.). *The Roman World, vol. I. (685-700)*. New York: Routledge.
35. Held, H.-R. i Ostojić, M. (2019). „Odnos između rimske države i kršćanstva i klasična rimska jurisprudencija“. *Croatica Christiana Periodica* 43 (84), 1-19.
36. Hopkins, K. (2008). *Taxation and Trade in the Roman Empire (200 B.C. – A.D. 400)*. Cambridge: CUP.
37. Horvat, M. (1943). *Rimska pravna poviest*. Zagreb: Knjižara Zlatko Streitenberger.
38. Ireland, P. R. (2017). *Migrant Integration in Times of Economic Crisis*. Cham: Springer.
39. Isayev, E. (2017). „Citizens among Outsiders in Plautus’s Roman Cosmopolis. A Moment of Change“. U Busetto, A. i Cecchet, L. (Ur.). *Citizens in the Graeco-Roman World*. (135-155) Leiden: Brill.
40. Jones, A. H. M. (1968). *Studies in Roman Government and Law*. New York: Barnes & Noble.
41. Karlović, T. (2006). „The Legal Status of Municipium Andautonia“. U Thür, G. i Lučić, Z. (Ur.), *Imperium und Provinzen (Zentrale und Regionen)*. (51-74). Sarajevo: Pravni fakultet.
42. Karlović, T. i Milotić, I. (2009). „Military Diplomas and the Legal Integration of the Roman Empire: Two Military Diplomas from Croatia“. U Varela, L. B., Vega, P. G. i Spinosa, A. (Ur.). *Crossing Legal Cultures*. München: Peter Lang.
43. Karlović, T. i Milotić, I. (2016). „Polygamy among soldiers in the shadow of monogamy in Roman Law“. U Vandenbogaerde, S. et al. (Ur.). *(Wo)Men in Legal History*. (137-157). Lille: Centre d’histoire judiciaire.
44. Karlović, T., Milotić, I. i Petrak, M. (2015). „Andautonia. An Example of Local Self-Government in Pannonia“. *Lex localis – Journal of Local Self-Government* 13 (1), 35-48.
45. Kaser, M. (1967). *Römische Rechtsgeschichte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
46. Kaser, M. (1971). *Das römische Privatrecht I*. München: C. H. Beck.
47. Kendall, S. (2013). *The Struggle for Roman Citizenship*. Piscataway: Gorgias.
48. Koprić, I., Lalić Novak, G. i Vukojičić Tomić, T. (Ur.) (2019). *Migrations, Diversity, Integration, and Public Governance in Europe and Beyond*. Zagreb: IJU.
49. Kosta, V., Skoutaris, N. i Tzevelekos, V. P. (Ur.) (2014). *The EU Accession to the ECHR*. Oxford: Hart.

50. Lalić Novak, G. (2016). *Azil: pravni i institucionalni aspekti*. Zagreb: Pravni fakultet.
51. Lécivain, Ch. (1904). „Munus“. U Daremberg, Ch., Saglio, E. i Pottier, E. (Ur.). *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d'après les textes et les monuments*, vol. 3, 2. dio. (2039). Paris: Hachette.
52. Lomas, K. (1993). *Rome and the Western Greeks 350 BC - AD 200*. New York: Routledge.
53. Mathisen, R. W. (2006). *Peregrini, Barbari and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire*. *The American Historical Review* 111 (4), 1011-1040.
54. McGoldrick, D. (2009). „Accommodating Muslims in Europe: From Adopting Sharia Law to Religiously Based Opt Outs from Generally Applicable Laws“. *Human Rights Law Review* 9 (4), 603-645.
55. McGoldrick, D. (2013). „The compatibility of an Islamic/sharia law system or sharia rules with the European Convention on Human Rights“. U Griffith-Jones, R. (Ur.). *Islam and English Law*. (42-71). Cambridge: CUP.
56. McGoldrick, D. (2019). „Sharia Law in Europe? Legacies of the Ottoman Empire and the European Convention on Human Rights“. *Oxford Journal of Law and Religion* 8, 517-566.
57. Meijer, F. (2012). *Lekcije iz Rima – stranci u Rimskom Carstvu i u Europskoj uniji*. Zagreb: Tim press.
58. Milotić, I. i Petrak, M. (2012). „Roman Inscription from Materija (Istria). Legal Relations and Disputes Between Local Community of Rundictes and Senator Gaius Laecanius Bassus“. *Lex localis – Journal of Local Self-Government* 10 (4), 297-310.
59. Moatti, C. (2006). „Translation, Migration and Communication in the Roman Empire: Three Aspects of Movement in History“. *Classical Antiquity* 25 (1), 109-140.
60. Mouritsen, H. (1998). *Italian Unification*. London: University of London.
61. Mousourakis, G. (2003). *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. New York: Routledge.
62. North, J. (2003). „Religious Toleration in Republican Rome“. U Ando, C. (Ur.). *Roman Religion*. (199-219). Edinburgh: EUP.
63. Peers, S. i Rogers, N. (Ur.) (2006). *EU Immigration and Asylum Law*. Leiden: Martinus Nijhoff.
64. Reich, N. (1998). „‘System der subjectiven öffentlichen Rechte’ in the Union: A European Constitution for Citizens of Bits and Pieces“. *Collected Courses of the Academy of European Law (Yearbook), 1995, Vol. VI - Book I: European Community Law*. (157-236). The Hague: Martinus Nijhoff.
65. Richardson, J. (1983). *Roman Provincial Administration*. Eastbourne: Antony Row Ltd.
66. Riggsby, A. M. (2010). *Roman Law and the Legal World of the Romans*. Cambridge: CUP.
67. Romac, A. (1983). *Rječnik rimskog prava*. Zagreb: Informator.
68. Rudd, N. (Ur.) (1999). *Juvenal: The Satires*. Oxford: OUP.

69. Rüpke, J. (2016). *Religious Deviance in the Roman World*. Cambridge: CUP.
70. Schulz, F. (2003). *Prinzipien des römischen Rechts*. Berlin: Duncker & Humblot.
71. Sherwin-White, A. N. (1963). *Roman Society and Roman Law in the New Testament*. Oxford: Clarendon.
72. Sherwin-White, A. N. (1973). *The Roman Citizenship*. Oxford: OUP.
73. Shumway, E. S. (1901). „Freedom and Slavery in Roman Law“. *The American Law Register* 49 (11), 636-653.
74. Solanke, I. (2015). *EU Law*. London: Pearson.
75. Soloman, M. É. (1844). *Essai sur le condition juridique des étrangères dans les législations anciennes et le droit moderne (Thèse de doctorat)*. Paris: Hachette.
76. Staničić, F. (2020). *Analysis of the Legal Framework Concerning Stateless Persons and Persons at Risk of Statelessness in Croatia*. Zagreb: UNHCR.
77. Taubenschlag, R. (1955). *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 332 BC-640 AD*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
78. Tuppatt, J. i Gerhards, J. (2020). „Immigrants’ First Names and Perceived Discrimination. A Contribution to Understanding the Integration Paradox“. *European Sociological Review* (Online first, September 2020).
79. Vaan, M. de (2008). *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill.
80. Van Wolleghem, P.-G. (2019). *The EU’s Policy on the Integration of Migrants*. Cham: Springer.
81. Wacker, E., Becker, U. i Crepaz, K. (Ur.) (2019). *Refugees and Forced Migrants in Africa and the EU*. Wiesbaden: Springer.
82. Whittuck, E. A. (Ur.) (1904). *Gai Institutiones*. Oxford: Clarendon.
83. Zulueta, F. de (1953). *The Institutes of Gaius, vol. 2*. Oxford: Clarendon.

ANTIČKI IZVORI

1. Cassius Dio Cocceianus, *Historiae Romanae* (Cass. Dio, Hist. Rom.). Preuzeto iz: Cary, E. (Ur.) (2006). *Dio Cassius. Roman History (books 71-80)*. Cambridge: HUP.
2. Cicero, M. T., Pro Archia (Cic. Arch.). Preuzeto iz: Watts, N. H. (Ur.) (1923). *Cicero. The Speeches*. New York: G. P. Putnam’s Sons.
3. Cicero, M. T., *De Officiis* (Cic. Off.). Preuzeto iz: Miller, W. (Ur.) (1913). *Cicero: de Officiis*. Cambridge: HUP.
4. Cicero, M. T., *De Oratore* (Cic. de Orat.). Preuzeto iz: Sutton, E. W. i Rackham, H. (Ur.) (1942). *Cicero: de Oratore: Books 1-2*. Cambridge: HUP.
5. Cicero, M. T., *Philippicae* (Cic. Phil.). Preuzeto iz: Shackleton Bailey, D. R. et al. (Ur.). *Cicero: Philippicae 1-6*. Cambridge: HUP.
6. Gaius, *Institutiones* (Gai Inst.). Preuzeto iz: Whittuck, E. A. (Ur.) (1904). *Gai Institutiones*. Oxford: Clarendon.
7. Iuvenalis, *Satvra III*. Preuzeto iz: Rudd, N. (Ur.) (1999). *Juvenal: The Satires*. Oxford: OUP.

8. Paulus, *Sententiae* (Paul. Sent.). Preuzeto iz: Riccobono, S., Baviera, G., Ferrini, C., Furlani, G. i Arangio-Ruiz, V. (Ur.). *Fontes iuris romani anteiustiniani*. Firenze: Barbera.
9. Suetonius, *Vita divi Juli*. Preuzeto iz: Rolfe, J. C. (Ur.) (1914). *Suetonius: Lives of the Caesars, vol. I*. Cambridge: HUP.

PROPISI

1. Direktiva 2004/38/EZ (SL L 158, 30. IV. 2004., str. 77-123, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5, svezak 2, str. 42-55).
2. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.
3. Povelja EU o temeljnim pravima (SL C 202, 7. VI. 2016., str. 389-405).
4. Ugovor o funkcioniranju Europske unije (pročišćeni tekst) (SL C 202, 7. VI. 2016., str. 47-200).
5. Uredba (EU) br. 603/2013 (SL L 180, 29. VI. 2013., str. 1-30, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 19, svezak 15, str. 78-108).
6. Zakon o hrvatskom državljanstvu, NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/2019.
7. Zakon o strancima, NN 130/11, 74/13, 69/17, 46/18.

PRAKSA EUROPSKOG SUDA

1. C-200/02 *Zhu i Chen* [2004] ECLI:EU:C:2004:639.
2. C-34/09 *Ruiz Zambrano* [2011] ECLI:EU:C:2011:124.
3. C-434/09 *McCarthy* [2011] ECLI:EU:C:2011:277.
4. C-4/73 *Nold* [1974] ECLI:EU:C:1974:51.
5. C-82/16 *K. A.* [2018] ECLI:EU:C:2018:308.

PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

1. *Molla Sali v. Greece* (*Application no. 20452/14*) od 19. prosinca 2018.

OSTALO

1. *Challenges of Integrating Refugees into Croatian Society: Attitudes of Citizens and the Readiness of Local Communities* (<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Challenges%20of%20Integrating%20Refugees%20into%20Croatian%20Society.pdf> (9. IX. 2020.)).
2. Rezolucija 2253 (2019) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe „*Sharia, the Cairo Declaration and the European Convention on Human Rights*” (<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25353> (9. IX. 2020.)).
3. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey* (https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-eu-midis-ii-main-results_en.pdf (9. IX. 2020.)).

INTERNETSKE STRANICE

1. https://www.bbc.com/news/world-europe-51721356?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/cnx753je2q4t/europe-migrant-crisis&link_location=live-reporting-story%20 (9. IX. 2020.).
2. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2253> (9. IX. 2020.).
3. <https://ec.europa.eu/home-affairs/financing/fundings/migration-asylum-borders/asylum-migration-integration-fund> (9. IX. 2020.).
4. <https://www.economist.com/erasmus/2018/12/20/across-europe-the-practice-of-islamic-family-law-is-under-pressure> (9. IX. 2020.).
5. https://www.eulisa.europa.eu/Publications/Reports/2017-088_2016%20Eurodac%20Annual%20Report.pdf (9. IX. 2020.).
6. <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/in-brussels-visegrad-four-reject-the-eus-migration-plan/> (9. IX. 2020.).
7. https://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-6276_hr.htm (9. IX. 2020.).
8. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625116/EPRS_BRI\(2018\)625116_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625116/EPRS_BRI(2018)625116_EN.pdf) (9. IX. 2020.).
9. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM%3A23010503_1 (9. IX. 2020.).
10. <https://www.spiegel.de/international/europe/european-refugee-crisis-worsens-in-mediterranean-a-964304.html> (9. IX. 2020.).
11. <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/06/eu-declares-migration-crisis-over-hits-out-fake-news-european-commission> (9. IX. 2020.).

PEREGRINI IN ROMAN LAW AND CONTEMPORARY MIGRANTS - HISTORICAL CONTEXTUALISATION OF A MODERN PROBLEM

The article analyses legal status of *peregrini* in Roman law and their gradual integration into Roman society within the context of the present issue associated with the large number of immigrants in the EU. Regarding Roman law the main focus of analysis was on the development up to the so-called *constitutio Antoniniana* from 212 which granted Roman citizenship to almost all free inhabitants of the Roman state. Legal status of *peregrini* and the problem of desirability of Roman citizenship in different periods is specifically addressed. Different methods of acquiring Roman citizenship are also analysed, as well as circumstances surrounding the aforementioned constitution. Generally, Roman policy of principal inclusivity regarding foreigners and its limitations are scrutinised. Finally, legal status of migrants in EU is put in the context of the previous analysis, and potentially relatable circumstances between Roman law and the current situation regarding the actual or future policies are examined.

Key words: *peregrini*, Roman citizenship, Roman law, migrants, EU